

Interferențe româno-ucrainene în nord-vestul județului Suceava

NATAȘA MANOLE¹

This paper aims to show the way in which the Romanian and Ukrainian (Hutsul) population coexist and mutually influence each other in three villages (Izvoarele Sucevei, Ulma and Brodina) situated in the north-western part of the Suceava County, close to the Ukrainian border. This area has been chosen both for its highest density of Ukrainian population in the whole county and for the author's inner knowledge of this community life.

The paper focuses mostly on cases of lexical Romanian-Ukrainian interference, as vocabulary represents the linguistic compartment most open to borrowing; it also focuses on aspects of cultural interference: tradition, customs, folk costume. The analysis, based on studies carried on by well-known field research scholars, has been updated on the basis of the author's own field work in the mentioned villages. So, the problem in the title is approached both diachronically and synchronically.

Living together and ethnic symbiosis led to a need to communicate between the two populations, Romanian and Ukrainian, being an important sociolinguistic factor which favours bilingualism, as a form and a basic condition for interference, mutual influence and borrowings.

On the basis of research and interpretation of a rich material, the contribution of the Romanian population to the linguistic and cultural heritage of the Ukrainians could be established as well as a common cultural fund. Another, unfortunate, conclusion has been the decline in interest on the part of young people in preserving their linguistic and cultural identity, with Ukrainian as a native language being studied in schools in the mentioned area.

¹ Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, România.

Key-words: *Hutsuls, lexical interference, linguistic identity, cultural identity, Romanian-Ukrainian relations, bilingualism*

Zona de la frontiera României cu Ucraina, reprezentată de comunele Izvoarele Sucevei, Ulma și Brodina, situate în nord-vestul județului Suceava, de-a lungul cursului superior al râului cu același nume, cu o populație mixtă: română și ucraineană – huțulă², furnizează un bogat material pentru investigații antropologice, lingvistice și etnografice.

Deși rezultatele oficiale ale ultimului recensământ al populației din România, desfășurat în 2011, consemnează preponderența populației de etnie română în zonă: în comuna Brodina, din totalul de 3 320 de locuitori, 3 000 s-au declarat români, iar 249 ucraineni, în comuna Ulma, din totalul de 2 007 de locuitori, 1 171 s-au declarat români, iar 811 ucraineni, în timp ce la Izvoarele Sucevei, din totalul de 2 063 de locuitori, 892 s-au declarat români și 1 137 ucraineni (www.recensamantromania.ro/rezultate – 2/ Institutul Național de Statistică), cercetările pe teren și monografiile zonei (Afloriei 2009, Cega 2013) înregistrează un număr mai mare de vorbitori ai graiului huțul.

După cum remarcă Ioan Rebușapcă, huțuluii

reprezintă grupa etnică ucraineană cea mai individualizată lingvistic, psihic și comportamental, antropologic, etnografic și folcloric, filosofic chiar, ce conștientizează acut și își revendică identitatea proprie (Rebușapcă 1998: 55–56).

² Același amestec se regăsește și în localitățile montane din bazinul superior al râului Moldova (Moldovița, Moldova-Sulița, Cârlibaba, Benia, Argel, Demacușa, Ciurmăna, Ostra, Gemenea), pe valea Bistriței Aurii (Iedul, Valea Stâncii, Tătarca) și în Maramureș (Bistra, Poienile de sub Munte, Repedea, Rona de Sus, Ruscova și Vișeu de Sus). Arealul geografic de răspândire a huțuluii în Ucraina cuprinde raioanele Zacarpatia (pe cursul Tisei Albe și a celei Negre), Ivano-Frankovsk (pe valea Prutului și a Ceremușului Negru) și Cernăuți (de-a lungul cursului Ceremușului Alb).

Zona de obârșie a huțurilor este zona premontană din Pocuția și sudul Galiției (Andronic 1998: 25). Venirea acestora în Bucovina se încadrează în curentul demografic pe care l-a înregistrat nordul Moldovei până în 1775 și apoi Bucovina, devenită entitate geopolitică aparte. În secolele al XVII-lea și al XVIII-lea se produce un aflux de populație huțulă în munții Bucovinei datorită specificului economic al acestei zone: creșterea animalelor. Desființarea graniței de nord cu Polonia în 1691 favorizează și încurajează pătrunderea huțurilor ca păstori și zilieri ai mănăstirii Putna. În perioada 1775–1862, stăpânirea austriacă modifică structura etnodemografică a populației din Bucovina prin colonizări și prin permiterea imigrării, mai ales a huțurilor. La începutul secolului al XX-lea, în zona cercetată, huțurii reprezentau jumătate din totalul populației (Nistor 1991: 312), fiind menționați și în *Dicționarul geografic al Bucovinei* (Grigorovitză 1908: 33). O ultimă etapă de migrație este marcată de stabilirea frontierei de stat în anul 1944 și de revizuirea ei în 1947.

Secolele de vecinătate teritorială și de conviețuire între vorbitorii unor graiuri românești și cei ai graiurilor ucrainene au făcut posibile numeroasele împrumuturi reciproce, transformând Bucovina într-o regiune de „convergență și amestec lingvistic” (Lobiuc 2004: 380). Aceste interferențe se produc la toate nivelurile limbii: fonetic, morfologic, lexical, frazeologic, al derivării. Însă cele mai multe și cele mai vizibile împrumuturi se înregistrează în lexic, compartimentul cel mai deschis influențelor. Cercetările în domeniu consemnează 758 de cuvinte românești împrumutate în ucraineană (Robciuc 1996: 63), dintre care circa 334 se întâlnesc în graiurile huțule (Rebușapcă 1998: 74). Desigur, lista se mărește permanent, din rațiuni practice, de comunicare a unor noi realități, fapt pe care ne propunem să-l evidențiem în continuare.

Cele mai vechi și cele mai numeroase împrumuturi lexicale din limba română în limba ucraineană se referă la termeni din domeniul păstoritului, fapt explicabil prin ocupația principală din această zonă montană, ocupație practică preponderent de

români. Termeni ca *berbenycja*³ < rom. *bărbânță*, *besaha* < rom. *desagă*, *bryndza* < rom. *brânză*, *cap* < rom. *țap*, *carok* < rom. *țarc*, *dzer* < rom. *zer*, *flojera* < rom. *fluier*, *kolyba* < rom. *colibă*, *kurmej* < rom. *curmei*, *tajstra* < rom. *traistă/taistă*, *vatra* < rom. *vatră*, *wurda* < rom. *urdă*, *žentycja* < rom. *jintiță* (Lobiuc 1972: 109–134) se regăsesc și în graiul huțul din zona comunelor Izvoarele Sucevei, Ulma și Brodina⁴. Urmează terminologia agrară: *balyga* < rom. *balegă*, *malaj* < rom. *mălai*, *mamalyga* < rom. *mămăligă*, *sapa* < rom. *sapă*, *sapati* < rom. *a săpa*; regnul vegetal: *afyna* < rom. *afină*, *bryndușja* < rom. *brândușă*, *kurkuduși* < rom. *corcodușe/curcudușe*; *lilijak* < rom. *liliac*, *tryfoj* < rom. *trifoi*; alimente: *dzejma* < rom. *zeamă*; obiecte din gospodărie: *barda* < rom. *bardă*, *hrabli* < rom. *greblă*, *dzerga* < rom. *cergă*, *kyptar'* < rom. *pieptar/cheptar*; însușiri: *balaja* < rom. *bălaie*, *tarkatyj* < rom. *tărcat*; stări (atitudini): *fudulnyj* < rom. *fudul*; termeni de înrudire: *kumnat* < rom. *cumnat*, *kumnata* < rom. *cumnată*, *nepit* < rom. *nepot*, *nepota* < rom. *nepoată*, *fin* < rom. *fin*, *fina* < rom. *fină* (Robciuc 1996: 63–248).

Consemnăm, de asemenea, existența în graiul huțul a unor dublete lexicale⁵ pentru desemnarea aceleiași realități: *porta* – *vorota*, *mamalyga* – *kulyșja*. Prezența lor demonstrează faptul că procesul de pătrundere a elementelor românești este în plină desfășurare, iar alegerea în comunicare a unuia sau altuia dintre termenii dubletului depinde de vârsta vorbitorului și de abilitatea de a folosi una dintre cele două limbi.

Din seria împrumuturilor foarte vechi face parte și adverbul *maj*, de origine românească, atestat încă la începutul secolului al

³ Cuvintele din limba ucraineană sunt transliterate din alfabet chirilic în alfabet latin conform normelor de uz internațional, folosite și în alte lucrări de specialitate (cf. Lobiuc 2004, Robciuc 1996 etc.).

⁴ Pentru acest segment de cercetare, am pornit de la studiile existente în domeniu, verificând pe teren utilizarea în vorbire a termenilor respectivi, atestați ca fiind împrumutați din limba română și i-am consemnat doar pe cei care se regăsesc în graiul huțul din nord-vestul județului Suceava. Am completat apoi lista de împrumuturi prin înregistrarea cuvintelor intrate relativ recent în graiul vorbit în aceeași zonă investigată.

⁵ Elemente lexicale împrumutate din limba română și sinonimele lor ucrainene.

XV-lea (Robciuc 1996: 57) și folosit în graiul huțul pentru formarea gradului comparativ al adjectivelor și al adverbelor: *maj fainij* – mai frumos, *maj borzo* – mai repede.

Contactele lingvistice se manifestă în permanență, iar lista elementelor intrate în limbă se modifică mereu, desemnând mai ales realitățile unei anumite perioade de dezvoltare socială. Astfel, în ultimele decenii ale secolului al XX-lea au pătruns în graiul huțul termeni precum: *kabana* < rom. *cabană*, *miserija* < rom. *meserie*, *okol* „sediul unității administrative silvice” < rom. *ocol*, *Salvarja* „ambulanță” < rom. *salvare* (Rebușapcă 1998: 76), *inžykcija* < rom. *injecție*, *kamion* < rom. *camion*, *kursa* „autobuz cu care se asigură legătura între sate și orașele cele mai apropiate” < rom. *cursă* (Robciuc 1996: 146, 151, 169). Acest fenomen este explicabil și justificat prin pierderea contactului cu limba ucraineană literară, prin vocabularul limitat la cuvintele de bază și prin nevoia permanentă de nominalizare a unor noi obiecte și noțiuni ce intră în uzul curent. În această situație, sistemul lexical huțul apelează la împrumuturi din proximitatea lingvistică, în speță la împrumuturi românești. Este și cazul noilor gadgeturi: telefon mobil, tabletă, calculator etc. În vorbire, aceste cuvinte suportă flexiunea specifică graiului huțul: *Kupyu sobi tabletu* (Mi-am cumpărat o tabletă)⁶.

Nejustificate lingvistic⁷ sunt frecvențele cazuri de inserție în comunicarea în graiul huțul a cuvintelor românești pentru care există totuși echivalent în dialectul huțul: *Nima locu de muncă*⁸ (Nu este loc de muncă/ Nu sunt locuri de muncă) în loc de *Nima (miscja) roboti*.

O situație foarte interesantă este cea înregistrată de verbul ucrainean *dzvonety* „a suna, a telefona, a da un telefon”, care este înlocuit în vorbire de *telefonuvati*⁹ sau chiar de *dati telefon*,

⁶ Informator: C.N., 45 de ani, studii liceale, crescător de animale, Izvoarele Sucevei.

⁷ Justificabile, poate, doar prin graba de a comunica și prin insuficiența cunoaștere a graiului huțul, pot fi puse pe seama bilingvismului și a faptului că, totuși, studiului limbii române i se alocă mai mult timp în cadrul instituționalizat al școlii.

⁸ Informator: B.C., 28 de ani, studii liceale, casnică, Lupcina, comuna Ulma.

⁹ Cuvânt regăsit cel mai des în comunicarea din zona cercetată.

calchiere a rom. *a da un telefon* și chiar de *sunati*: *Budu sunati do dohterja*¹⁰ (Voi suna doctorul).

La nivel fonetic, se constată în graiul huțul pronunția ușor palatalizată a consoanelor înainte de *e*, *y*, fenomen prezent și în graiul moldovenesc al limbii române. Vorbitorii de limbă ucraineană, cunoscători și ai limbii române, au înlocuit dentalele prin sunetele corespunzătoare românești: *pjet'ero* „cinci” (Robciuc 1996: 49).

La nivel frazeologic, se utilizează sintagme reconstruite în graiul huțul după modelele românești, din resursele autohtone, calchieri mai mult sau mai puțin reușite de tipul: *robjty šydincu* < rom. *a face ședință*, *daty tiligramu* < rom. *a da telegramă*, *daty dobjry den'* < rom. *a da bună ziua* (Rebușapcă 1998: 77–79)¹¹.

Condițiile în care s-a exercitat influența limbii române asupra graiului huțul din zona studiată sunt extrem de favorabile. Membrii acestei colectivități sunt bilingvi: între ei folosesc doar graiul huțul, dar stăpânesc destul de bine limba română. Astfel, elementele străine sunt adoptate foarte ușor, mai ales în vorbirea celor tineri. Iată cum se modifică statutul celor două limbi în contact în condițiile bilingvismului. La început, principalul mijloc de comunicare al bilingvilor rămâne limba lor maternă¹², limba învățată (secundară – română) având o funcție limitată, specializată, de facilitare a comunicării la școală. Folosirea limbii secundare se intensifică apoi, ea având un rol din ce în ce mai mare în comunicarea bilingvilor, în timp ce limba maternă își îngustează sfera de întrebuintare. În această etapă, din limbă principală, limba maternă se transformă în limbă secundară. Limba învățată, străină, în acest caz limba română, devine limba de bază a bilingvilor în activitățile sociale, profesionale etc. care impun folosirea permanentă și activă a limbii române.

¹⁰ Informator: C.G., 54 de ani, cadru didactic, Lupcina, comuna Ulma.

¹¹ Exemple verificate și de autoarea articolului pe teren, în zona cercetată.

¹² Totuși, în ultimul timp, se observă tendința ca prima limbă învățată în familie să fie româna, și nu dialectul huțul.

Pe de altă parte, și influența ucraineană asupra limbii române este considerabilă atât la nivel cantitativ, cât și al frecvenței de întrebuințare, la diverse nivele ale limbii, atât literare, cât și al graiurilor. Din seria de cuvinte de origine ucraineană, consemnate de Ioan Lobiuc (2004: 232–382) și regăsite și în limba română vorbită în nord-vestul județului Suceava, amintim: *balie* „albie de spălat rufe” < ucr. *balija*, *bahnă* „loc mlăștinos” < ucr. *bahna*, *barabule* „cartofi” < ucr. *barabuly*, *borș* < ucr./ rus. *boršč*, *buhai* „taur” < ucr. *buhaj*, *coromăslă* „cobiliță” < ucr. *koromyslo*, *ciubotă* „cizmă” < ucr. *čobota*, *chișcă* < ucr. *kyška*, *chișleag* „lapte prins” < ucr. *kisljek*, *cociorvă* „vătrai” < ucr. *kočerha*, *crupe* „urluială” < ucr. *krupy*, *cuhn(i)e* „bucătărie” < ucr. *kuhnja*, *doniță* „găleată în care se mulg vacile sau oile” < ucr. *dijnyč'a*, *draniță* „șindrilă” < ucr. *dranyč'a*, *drușcă* „însoțitoarea miresei la nuntă, domnișoară de onoare” < ucr. *družka*, *a dubi* „a argăsi” < ucr. *dubyty*, *horilcă*, cu variantele *horincă*, *holircă*, *holercă* „rachiu” < ucr. *horilka*, *horn* < ucr. *horn*, *hulub* „porumbel” < ucr. *holub*, *iarmaroc* < ucr. *jarmarok*, *oghial* „plapumă” < ucr. *odijalo*, *pampușcă* „gogoșă” < ucr. *pampuška*, *pălimar* „paraclisier” < ucr. *palamar'*, *polonic* < ucr. *polonyk*, *pelincă* „scutec” < ucr. *pelinka*, *piroște* „colțunași” < ucr. *pyroške*, *povidlă* „marmeladă, magiun” < ucr. *povydllo*, *stative* „război de țesut” < ucr. *statyvy*, *a tencui* < ucr. *tynkuvaty*, *toloacă* „pășune, izlaz comunal” < ucr. *toloka*.

Realizând o periodizare a influențelor ucrainene în dacoromână, lingvistul ieșean distinge două etape: 1) etapa veche, între secolele al XII-lea și al XVII-lea, când se produc cele mai multe împrumuturi ucrainene; 2) etapa nouă, din secolul al XVIII-lea până astăzi, când noi coloniști ucraineni, parțial asimilați, se stabilesc în diferite zone. Aceste influențe populare sunt completate, între secolele al XVI-lea și al XVII-lea, de influențe ucrainene cărturărești (Lobiuc 2004: 152).

Asimilarea culturală care presupune contactul, interferența și sinteza între două culturi este mai rapidă decât cea lingvistică, aspect remarcat și în cazul portului huțul. Piese componente ale costumului popular huțul sunt aceleași ca și cele ale

costumului popular românesc bucovinean. Diferă doar gama cromatică, dominată de preferința, indiferent de vârstă, pentru tonuri mult mai vii: roșii, portocalii, galbene și abundența motivelor ornamentale: romburile într-o rețea asemănătoare fagurelui și elementele florale stilizate. Vechiul costum popular huțul bărbătesc¹³, cu haină și pantaloni din dimie roșie, este evocat doar de bătrânii care își amintesc că acesta se purta la Seletin, în vremea copilăriei lor.

În domeniul țesăturilor, unele împrumuturi de la huțuli influențează ornamentica geometrică specific românească prin introducerea unor elemente florale și fitomorfe pe care româncele le numeau la început în derâdere „talpa găștei” (Andronic 1998: 44).

Relațiile seculare de conviețuire, vecinătate și colaborare au dat naștere unor motive comune în creația populară orală a celor două popoare¹⁴, unor obiceiuri, datini, credințe și practici de asemenea comune¹⁵, reprezentând fie împrumuturi reciproce, fie evoluții paralele omogene.

Comunele Brodina și Ulma sunt renumite prin arta încondeierii ouălor, îndeletnicire practică, în egală măsură, atât de femei, cât și de bărbați, de adulți, dar și de copii. Ouăle încondeiate la Brodina se disting prin culoarea dominantă roșie, iar cele din comunele Ulma și Izvoarele Sucevei prin culoarea verde. Deși se poate vorbi de un specific al artei încondeierii ouălor în privința cromaticii, atât la populația românească, dar și la cea huțulă se constată existența unor elemente comune, mai ales în tehnica de ornamentare și în utilizarea unor motive comune: calea rătăcită, cârligul ciobanului, grebla, vârtelnița,

¹³ Din păcate, elementele acestui tip de costum nu se regăsesc nici printre exponatele Muzeului etnografic al comunei Ulma, care ținea, până în anul 1944, de regiunea Seletin.

¹⁴ Motivul surorii vândute turcilor, motivul morții neașteptate, motivul soartei potrivnice etc. (Manole 2006).

¹⁵ Tradiții și obiceiuri legate de marile sărbători de peste an: Crăciunul, Anul Nou, Floriile, Paștele, sărbătorite însă de huțuli pe stil vechi, după calendarul iulian, cu un decalaj de 13 zile. De exemplu, obiceiul huțulilor de a se spăla pe față în prima zi de Paște cu un ou înroșit, cu un ban de argint și cu apă sfințită, cu aceleași semnificații ca la români.

crucea. Conviețuirea populației huțule cu cea românească a dus la influențe reciproce și în acest domeniu, prin circulația și întrepătrunderea elementelor decorative în arta încondeierii ouălor. Totuși, în zona comunelor cercetate, acest meșteșug este practicat, preponderent, de populația huțulă¹⁶.

În concluzie, interferențele lingvistice și culturale româno-ucrainene menționate contribuie la conturarea specificului subgrupului etnic huțul în cadrul etniei ucrainene și, în același timp, reprezintă o dovadă a conviețuirii pașnice a populației române și a celei ucrainene în nord-vestul județului Suceava.

Bibliografie

- AFLOREI I., *Izvoarele Sucevei – o comună în Munții Bucovinei: studiu monografic*, Suceava, Accent Print, 2009.
- ANDRONIC M. (coord.), *Huțulii – o minoritate din Bucovina*, Suceava, Fundația pentru Dezvoltarea Societății Civile, Societatea culturală Ștefan cel Mare, 1998.
- ATLAS: *Atlas ukrainskoj movy*, vol. II, Kiev, 1988.
- BĂNĂȚEANU T., *Arta populară bucovineană*, Suceava, Centrul de Îndrumare a Creației Populare și a Mișcării Artistice de Masă, 1975.
- CEGA G., *Ulma – o comună de origine etnică huțulă, studiu monografic*, ediția a II-a, revizuită și adăugită, Suceava, Tipografia SC ROF IMP SRL, 2013.
- GRIGOROVITZA: Emanuil Grigorovitză, *Dicționarul geografic al Bucovinei*, București, Atelierele grafice SOCEC, 1908.
- *Elemente românești în terminologia păstoritului și a creșterii vitelor la huțuli*, în „Romanoslavica”, XVIII, București, p. 109–134, 1972.
- LOBIUC I., *Contactele lingvistice ucraino-române (pe baza Atlasului lingvistic român și a tuturor celorlalte surse documentare)*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”.

¹⁶ Creatorii populari din această zonă sunt cunoscuți și apreciați atât în țară, cât și peste hotare.

- MANOLE N., *Cântecele populare ale huțulilor din Bucovina*, în *Actele simpozionului „Direcții și perspective ale slavisticii din România” (15–16 iunie 2006)*, Cluj-Napoca, Napoca-Star, p. 195–217, 2006.
- MONOGRAFIA: *Monografia folclorică a ucrainenilor din județul Suceava și a românilor din regiunea Cernăuți*, Suceava, Publicație editată de către Consiliul Județean Suceava, 2011–2012.
- NALR-MOLD., BUCOV. III: Vasile Arvinte, Stelian Dumistrăcel, Ion Florea, Ion Nuță, Adrian Turculeț, Luminița Botoșineanu, Doina Hreapcă, Florin-Teodor Olariu, Veronica Olariu, *Noul Atlas lingvistic român, pe regiuni. Moldova și Bucovina*, vol. III, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2007.
- NISTOR I., *Istoria Bucovinei*, ediție și studiu bio-biliografic de Stelian Neagoe, București, Editura Humanitas, 1991.
- REBUȘAPCĂ I., *Limba huțulilor din Bucovina* în Mugur Andronic (coord.), *Huțulii – o minoritate din Bucovina*, Suceava, Fundația pentru Dezvoltarea Societății Civile, Societatea Culturală Ștefan cel Mare, p. 55–80, 1998.
- ROBCIUC I., *Raporturile lingvistice româno-ucrainene*, vol. I, *Elemente românești în ucraineană*, București, Mustang, 1996.